

FATİH SULTAN MEHMET DEVRİNİN BATİ KAYNAKLI TÜRK VESİKALARI

Prof. Dr. Mahmut H. Şakiroğlu

İstanbul'da doğdu ve bütün tahsilini burada tamamladı. 1965'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi, Adana (şimdi Osmaniye) ili içinde bulunan Düziçi Öğretmen Okulu'nda göreve başladı. 1967 yılında, İtalya hükümeti tarafından verilen burslara başvurdu ve on ay için verilen bu çalışma fırsatı esnasında Venedik şehrinde ilk ilmî çalışmalarını geliştirdi. 1968 yılında döndükten kısa bir süre sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Kürsüsü için açılan imtihana katıldı ve tayini hak etti. 1978 yılında ilk akademik aşama olan Doktor ünvanını aldı. Çalışmalarına devam edip 1984 yılında Doçent, 1990 senesinde Profesör ünvanına hak kazandı. İlmî çalışmaları büyük ölçüde Türk-İtalya ilişkileri üzerine, özellikle Venedik Devlet Arşivi ve bu şehirde bulunan kütüphanelerdeki malzeme üzerine yoğunlaşmış ve vesika neşri ile birlikte tanıtma yazıları aracılığı ile Türk tarihi kaynakları üzerine eğildi. Diğer alanı, hazırladığı Türk ve Türkiye Tarihçileri kılavuzu için, bir takım kişilerin bio-bibliografyalarını kaleme aldı: özellikle yetişmesinde baş yeri işgal eden Bekir Sıtkı Baykal, Halil İnalcık, Cemal Tükin, yayınlarıyla da ilmî alanda kendisine klavuzluk yapmış bulunan; Metin And, Semavi Eyice, Reşit Saffet Atabinen, Hikmet Bayur, Tahsin Öz, Cengiz Orhonlu, Tayyip Gökbilgin hakkında geniş çalışmaları, yabancı ilim adamları arasında; Alessio Bombaci, Agostino Pertusi, Luigi Bonelli, Susan Skillitter üzerinde çalışmalar yapıp eserlerini sıraladı. İstanbul'un 550. fetih yılı esnasında üzerine aldığı, özellikle İtalyan kaynaklarını Türkçe'ye kazandırma çalışmasını hızla olgunlaştırmakta, Hümanizma ve Rönesans devri İtalyan fikir adamlarının Türk âlemi için kanaatleri üzerinde çalışmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in saltanat seneleri esnasında yaratılan vesikalar her zaman dikkati çekti ve muhtelif zamanlarda tahlil edildi. Bunun da en başda gelen sebebi, Hümanizma diye adlandırılan hareketten sonra yazılı eserleri ve ayrıca vesikaları muhafaza etmek, sonra da kalıcı bir duruma getirmek için yapılan çalışmaların neticesidir. Gerçi insanlar tarihin en eski çağlarından beri bu tarz fikir eserlerine ehemmiyet verip, muhtelif mahallerde muhafaza altına almışlardı. Özellikle dinî metinler ve sonra malî vesikalar en kıymetli kalıntılar olup, büyük ölçüde din adamlarının himâyesinde devam ettirilmiştir. Arkeoloji alanında çalışan araştırmacılar, XIX. asırdan beri insanlığın bu vasfını ortaya koyarken, çok alâka çekici neticelere ulaşırlar. Anadolu'nun muhtelif yörelerinde bulunan Eskiçağ devri kalıntılar, Mezopotamya diye adlandırılan bereketli topraklar ve onun çevresi, asırların yarattığı muhtelif safhalarda, insan etkisiyle büyük değişikliklere uğradı ve her bir içtimaî hareket ile siyaset akımlarını da kuvvetlendirdi.(1) ve gelişti, fakat kalıntılar muhtelif sebeplerden dolayı kaybolunca etkileri sonraki nesillerde devam etti, ortaya çıkarılmalarından sonra nasıl neşredileceği üzerinde çalışıldı ve günümüzde bu alanda çok teferruatlı neticeler elde edildi. Ortaçağ boyunca bu tarz muhafaza mirasını manastırlar Batı âleminde, Tekkeler ve Medreseler ise Doğu âleminde sürdürdüler. Fikir eserleri ve vesikalar buralarda muhafaza edilerek evvelâ kendi nesillerine bir süre sonra vârislerine kaldı. Fakat çok sınırlı bir alanda kalması, istifade etmeği geciktirdi, onun için bu kalıntıların geniş bir çevreye yayılması, XIV. asırda başlayan Hümanizma hareketi ile büyük bir bağlantısı vardır. Bunun siyâsî, ekonomik, kültürel ilişkileri üzerinde durmak faydalıdır.

Hümanizma hareketi İtalya yarımadasında anılan asırdan sonra görülen ekonomik kalkınma hadisesine paralel bir kültür gelişmesi

idi. Venedik Cumhuriyeti diye tanıdığımız, arazisi küçük fakat becerisi çok büyük devlet içinde, gelişen ilmî evrim, Antik devir ve Bizans dönemi fikir eserlerinden çok istifade etti ve Bizans İmparatorluğu'nun ekonomik varlığı ile kültür birikimini de bünyesine aktardı ve bu da bir basit taklit olayı olmayıp fakat bunların tahlili, yenilenmesi, getirdiği yeniliklerin neler olduğunu incelediler.(2). XVI. asırda görülen Rönesans hareketi ise (3) bir sanat, ilim, fen, ekonomi ve tıp alanlarında yaratılan başdöndürücü atılım esnasında her bir yöre evvelâ kendilerine sonra da etrafındakilere faydalı oldu. Venedik şehrinde sonra da İtalya yarımadasında kuruyu Floransa, Cenova ve Milano şehirlerinde bunların da ötesinde Avrupa kıtasındaki diğer devletlere de yayılan bu hareket yeni bir neslin yaratılmasına yol açtı. Türk âlemi de bu gelişmeden nasibini aldı: zira Osmanlı Devleti kuvvetini gösterme ve tarih alanında yerini aldıktan sonra, evvelâ çöküş içinde bulunan Bizans İmparatorluğu'na yöneldi ve ilk fırsatını bulunca Balkan Yarımada-

(1) Arkeoloji alanında yapılan çalışmalar eski medeniyetleri âdeta yeniden canlandırmış ve ülkemiz topraklarında yapılan kazı çalışmaları, medeniyet tarihine büyük izler bırakan Troia, Bergama, Efes, Çatalhöyük, Boğazköy gibi merkezleri insanlığa kazandırmış olup hükümetleriniz her yıl bu çalışmaların bir hülâsasını yaptırır ve basılı kitaplar aracılığı ile ilgililere ulaştırır.

(2) Hümanizma hareketinin Venedik şehrinde başlaması ve yapılan çalışmaların hülâsasını için bk. A. Pertusi, "Umanesimo greco nel veneto e a Venezia.. ", *Storia della Cultura Veneta* ... c. 3/1 (1980), Vicenza s. 177-264

(3) Yeniden doğuş diye tercüme edilen bu terim, Avrupa kıtasında her bir ülkenin ve hatta şehrin kendisine mâl ettiği bir kültür hareketidir. Ülkemizde ancak tercüme eserler aracılığı ile tanınır; J. Buckhard, *İtalya'da Rönesans kültürü*, çeviren B. S. Baykal, 2 cilt, 1957 ve 1958 seneleri, sonradan bazı tıpkıbasımları da yapıldı. J. Michelet, *Rönesans*, çev. K. Berker, 1948. Sanat tarihi ile ilgili kitaplarda Rönesans devri sanatına muhakkak yer verilir.

Resim 1; Medeniyetimize damgasını vuranlar (Albüm,Albıraka Türk 2002)

(4) A. Pertusi, "I primi studi in occidente sull'origine e la potenza dei Turchi", *Studi Veneziani* 12(1970) s. 465-552, Fransızcası, "Premières études en Occident sur l'origine et la puissance des Turcs", *Bulletin de l'Association Internationale des Etudes Sud-Est Européennes*, 10(1972) s. 49-94.

(5) Dölger-Bahinger, 1446 tarihli; Mehmed's II frühester Staatsvertrag 1446", *Orientalia Christiana Periodica* 15 (1949) s. 225-258.

(6) H. Theunissen, "Ottoman-venetian diplomacy: The 'And-names...'", *Electronic Journal of Oriental Studies* 1 (1998) .

(7) Fuad Köprülü, "Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası I* (1931), s. 264-266 ; İtalyanca tercümesi; Alcune osservazioni intorno all'influenza delle istituzioni bizantine sulle istituzioni ottomane, 1953 Roma, s. 115-118 (bu eserin kimin tarafından tercüme edildiği baş kapakta belirtilmeyip *Centro di Studi Italiani*, denilmiş ise de, o sırada görevli bulunan, tam bir İstanbul'lu Osmanlı efendisi sayılan, müteveffa Adriano Des-cuffi idi); İngilizcesi; Some observations on the influence of byzantine institutions on ottoman institutions, Ankara 1999, s. 122-125, tercüme eden G. Leiser, bu eserden başka Fuad Köprülü'nün bazı araştırmalarını da, yeni notlar ilâvesi ile nesretmiştir.

sı'nda siyasî tesirini daha ikinci padişahı Orhan Bey zamanında hissettirdi. Osman Bey'in kurduğu devlet ve onun kuvvetli yapısı devrindeki Bizans fikir adamlarını tesiri altına almıştı, fakat esas çalışmaları Avrupa kıtasından gelen isteklerden sonra, Türk'lerin nerelerden geldikleri nasıl bir yapıya sahip bulduklarını tartışmak kaçınılmaz oldu ve ortaya epey fikir eseri çıkmaya başladı. Avrupa kıtasında bulunan idareciler, fikir adamları, din teşkilâtı liderleri, muhtelif meraklı kişiler, Bizans İmparatorluğu aracılığı ile Türk âlemini tanıdılar, ilim ve kültür adamlarını harekete geçirerek eserler yazdırdılar, seyyahları da teşvik ettikten sonra hareketlendirip bilgiler ve haberler getirttiler(4). Fakat bu kısır bir çevrede kalmamış, gelen bilgilerin değerlendirilmesi, her bir devletde yetişen ilim adamlarının iftihar kaynağı oldu, bu arada insanlık malı da sayıldı. Türk'lerin dev gücü karşısında ne gibi tedbirler alınması gerektiği fikri, Hümanizma dönemi fikir ve devlet adamları arasında yayıldı ve gelen bilgilerle haberlerin değerlendirilmesi esnasında Osmanlı 'ların gücü teslim edildi ve çok etraflı bir şekilde tahlile geçildi: tek ortak kusur, verilen hükümlerin hemen menfî taraflarının benimsenip, çok nâdir bir şekilde tenkit süzgecinden geçirilmesi, haberlerin kontrolsüz kabulü ve sonrada asırlar boyunca tekrar edilmesidir.

Bu araştırmamızda, Avrupa'da Türk imajı yerine vesikaları mevzu etmek istedim. Çünkü yazılı olup kütüphanelerde korumada kalmış eserler yanında matbaanın XV. asır sonundan itibaren yayılıp da Türk âlemini ilgilendiren kitapların sayılarının çoğalması ve bu tarz tedkiklerin sayıları her zaman çoğalır ise de, aynı sıralarda yaratılan vesikalar üzerinde yeterli çalışma yapıldığı söylenemez. Hatta ilim âlemine sunulan pek çok araştırmanın bile unutulma ve ihmal edilme tehlikesi içine girdiğini müşahade ediyoruz. Ancak çok dar bir ilim çevresinde tananan bu vesikalar arasında Fâtih Sultan Mehmed dönemini kapsayanların özel bir yeri vardır. Bunlar üzerinde sırası ile durmak faydalı olur.

Vesikaların oluşumunda tarihi safhaların da yerine değinmek kaçınılmazdır. Zira tarihî vesikalar durduğu yerde oluşmaz, ancak çok mühim görülen, hatta anlaşmazlıkların halledilmesi için yapılan girişimler esnasında üretilirler. Konuyu Fâtih Sultan Mehmed ile sınırlamak konu açısından mühimdir: daha birinci defa tahta çıktığı zaman 1446 senesinde çok mühim bir andlaşma yapmak ve Venedik Cumhuriyeti ile bir metin meydana getirmek gibi olayın kahramanı diye tarih sahnesinde görüldü(5). Eski hükümlerin tartışıldığı ve kabul görmesi kadar yeni maddelerin sonraki andlaşma metinlerine örnek teşkil ettiği, tahlil edildiği zaman belli olmaktadır: tüccarlara vergilerini düzenli ödemelerine karşı, araçlar ile ticaret yapabilmeleri, gemilerin seyrüseferinin tanzimi, karşılıklı zarar vermeme, esir iadesi her zaman geçerli oldu ve daimi barış ilkesi belki uygulanmadı ise de, her bir Osmanlı padişahı tahta cülûsundan sonra tebrike gelen Venedik temsilcisine kendi tuğra'sı ile yeni bir metin verme geleneği yaratıldı(6). Devrinin diplomasi dili olan Bizans devri Yunancası ile yazılmış olan bu vesika, XVI. asra kadar bir örnek teşkil etti. Ahidnâme ve ilgili bazı yazışmaların bu dilde yazılmış olması, bazı tartışmalara ve bu arada bir Bizans medeniyeti tesiri diye zorlama yapıldı ise de, bu iddia zamanında hak ettiği cevabı aldı ve reddedildi(7). Her bir ülke kendi dışındaki bir lisanı, diplomasi dilinde kullanmaktan kaçınmamıştır. Osmanlı devlet teşkilâtı da hizmetinde bulunan lisan bilen vatandaşlarını bu sahada çalıştırmakla bir iş alanı açmış, yayıldığı yerleri tahrib etmek için değil, fakat belirli çağdaş metodları kullanmakta başarılı olduğunu ispat etmiştir.

Vesikaların sıralamasına geçtiğimiz zaman bir tarihî safhalar yığını ile karşı karşıya kalabiliriz. Meselemiz, Fâtih Sultan Mehmed dönemi vesikalarını sıralamak veya özetini (regesta) vermek değildir. Fakat, Batı kaynaklı olarak zikrederken, bu eşsiz kalıntıların sonraki nesillere olan tesirini belirtmek isterim. Bu arada Venedik Cumhuriyeti'nin başarısını da teslim etmek gerekir; Bu

hâtıralar her zaman kıymetli bir yadigâr sayıldı ve dosyalara konmaktan başka defterlere de geçirildi. Venedik devleti idarecileri, varlıklarını devam ettirmek için her zaman kitapların, vesikaların ve diğer kalıcı eserlerin bir düzen içinde muhafazasında muvafak oldular ve XVI. asırdan beri de bir Venedik Arşivi Efsanesi yarattılar. XIX. asırdan sonra burası bir tarih hazinesi sayılmış ve câzibe merkezi haline gelmiştir. Türk vesikaları ve bu arada Fâtihten Sultan Mehmed devri vesikaları, iki devlet arasında her zaman tedkik edilecek kaynaklar arasında sayılmıştır. Türk tarihi içinde izleri bulunmayan pek çok mesele vesika satırı içine aksetmiştir. Bunları da çağımızda meydana çıkararak araştırmacılara göre sıralamakta fayda vardır:

Bu alanda elbette Osmanlı tarihinin müstesna müdekkiki J. von Hammer'ın büyük payı vardır. Devrinin iptidâî şartlarına rağmen İtalya'da bulunan kaynaklara büyük ehemmiyet veren ve bu arada vesikaları da tedkik eden araştırmacı, eserinde yer verdiği her çeşit bilgiyi buradaki kayıtlarla sağlamlaştırdı. Tarihin yardımcı ilimlerine eğilirken, Venedik Arşivi'nde bulunan Türk vesikalarının da bir listesini vermeğe gayret etmiş, başarısız kalmakla beraber, bir geleceğin ilk adımını attırarak, eserine de kıymet kazandırmıştır⁽⁸⁾.

XIX. asırda Avrupa'nın ileri gelen devletlerinde eski devirlere ait birinci derecede olan vesikalara eğilme ve neşretme geleneği hızlanınca F. Miklosich ve I. Müller adlı araştırmacılar çok sayıda vesika neşrini gerçekleştirdiler ve büyük de bir külliyyatın yaratılmasını sağladılar⁽⁹⁾. Yunanca yazılmış vesikaların neşrini gerçekleştirirken Osmanlı Divanı tarafından ısdar edilen vesikalara da bir yer ayırdılar⁽¹⁰⁾. Koleksiyonun bir cildi içinde Osmanlı tarihine yer verilirken, o zaman için bulabildikleri Yunan dili ile yazılmış Türk vesikalarını da neşrettiler. Bu eseri ülkemizde tanıtan araştırmacı Vladimir Mirmiroğlu idi. İstanbul'da doğup büyümüş ve Osmanlı kültürü ile âşina olan bu zat küçük boyuttaki kıymetli eserinde⁽¹¹⁾ bu vesikalar yanında daha başka kayıtları da

tercüme etti, o sırada İstanbul'da sayıları çok olan Rum matbaacılarında (ve bunlar arasında seçkin bir yeri bulunan Çituri Biraderler basımevi'nde) dizdirip neşretti. Her ne kadar yaptığı tarihî tahliller daha o zaman bile dikkate alınacak bilgiler değil ise de, böyle bir vesika külliyyatını haber verip tanıtması da çalışmalara yön vermiştir.

Yunanca yazılmış, batı tesirli Türk vesikalarının ilmi kıymetini gereği gibi ortaya koyan araştırmacı, İtalyan profesör Alessio Bombaci idi⁽¹²⁾ Napoli'de bulunan Istituto Universitario Orientale adlı ilim müessesesinde öğretim üyesi iken Venedik arşivine çağrılan ve burada bulunan Türk vesikalarının koleksiyonu⁽¹³⁾ üzerinde çalışan bir de bir özet (regesta) ini hazırlayan A. Bombaci, ilim âleminde Liber Graecus diye tanınan büyük vesika külliyyatının tanınmasına sağlamıştı. Hümanizma dönemi fikir adamlarının kıymetli bir girişimi olan, vesikaları deftere aktarma tutumu, bu aşamada da kendisini göstermiş ve bu arşivdeki muazzam varlığa bu kalıntı da ilâve edilmişti. Çok az sayıdaki ilim adamının haberdar olduğu⁽¹⁴⁾ bu vesika demeti üzerinde çalışan A. Bombaci, geniş bir tavsifini yapıp ilim âlemine sunmuştu⁽¹⁵⁾. Konu esasını ele alan bu çalışmada Mehmed II için (metinde : Maometto

(8) Hammer için bk. İ. Ortaylı, "Hammer J. v. P.", TDV İslâm Ansiklopedisi 15 (1997) s. 490-494; F. Sauer, "Hammer", Belleten 36/141(1972) s. 79-83

(9) Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana collecta ediderunt, Vindobonensis.

(10) Külliyyatın 3. cildinin başlığı : Acta graeca imperatorum Othomanidorum et equestris ordinis Hospitalis S. Joannis, 1865 senesinde. Osmanlı sultanlarının ve ayrıca Aziz Yahya tarikatının (Türkçe tarihlerdeki terimi; Sen Jan Şövalyeler) en son Malta adasında arşivlenen vesikalarının neşridir. Türk tarihine âit pek çok malzemenin bulunduğu bu kalıntıların, ilmi çağdaş usullere göre yeni bir neşri faydalı olur ve n. 18'deki eserde bir kayıt bulunmamaktadır.

(11) VI (adimir) Mirmiroğlu, Fatih Sultan Mehmed II devrine ait tarihî vesikalar, İstanbul 1945, 104 + VI sayfa. Eserde ana vesikalardan başka Fatih Sultan Mehmed'in Bizans kültür adamları ile olan ilişkileri de tedkik edilmiştir. (bk. not 21)

(12) Alessio Bombaci için, bk. Mahmut H. Şakiroğlu, "Alessio Bombaci, 1914-1979", Belleten 44/173 (1980) s. 179-192, aynı müellif, TDV İslâm Ansiklopedisi, VI (1992) s. 278-279.

(13) Collezione di Documenti Turchi diye tanınan koleksiyon uzun zaman her bir araştırmacının kendi alanına göre tedkikinden sonra, matlu bir neticeye ulaşıp, kataloğu ilim âlemine sunuldu; I 'Documenti Turchi' dell' Archivio di Stato di Venezia, Roma 1994, neşrin gerçekleştirilmesini sağlayan, Maria Pia Pedani Fabris. Kitabın nâşiri: Ufficio generale per i beni archivistici (Arşiv malzemeleri genel müdürlüğü). Eser, Türk vesikaları ve bu arada değişik kökenli sair kalıntılar için değerli bir klavuzdur.

(14) Tommaso Bertelé, Il plazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie, Bologna 1932, s. 67-68 not 8.

(15) "II 'Liber Graecus'un cartolario veneziano comprendente inediti documenti otomani in greco (1481-1504) ", Westöstliche Abhandlungen ..., Wiesbaden 1954, s. 288-303.

Resim 2; Centile Bellini, çizim, Reşat Ekrem Koçu, Asırlar Boyunca İstanbul, Haluk Y. Şehsuvaroğlu, İstanbul 1953 s 16)

(16) Alessio Bombaci, "Nuovi firmani greci di Maometto II", *Byzantinische Zeitschrift* 47 (1954) s. 298-319

(17) Aldo Gallotta, "Venedik Devlet Arşivi'nde Osmanlı Şehzadesi Cem ile ilgili belgeler", *Tarih ve Toplum*, V/30 (1986) s. 19-27, tercüme eden, Mahmut H. Şakiroğlu. Adı geçen derginin isteği üzerine hazırladığım, Yaşayan Türkologlar, dizisi için A. Gallotta'yı konu etmiş ve bu makalesini dilimize tercüme etmiştim. Ne yazık ki, olgun bir yaşta iken (1941-1997) menhus bir hastalık sonucu aramızdan ayrıldı. Aradan geçen zamana rağmen, hakkında bir nekroloji kaleme almağa cesaret edemedim, fakat pişman değilim; zira 1980 yılında beraber katıldığımız bir toplantının zabıtları bir türlü neşredilmeden kaldı diye zannettik, ve en son kaleme aldığı araştırmaların bile kendisi görmediği için, baskıda (İtalyancası: in corso di stampa) tabirini kullanmıştı. Kısa bir süre evvel bu toplantının zabıtları ve bu arada A. Gallotta'nın makalesinin neşredildiğini haber aldım ise de, bu satırları yazdığım sırada elime geçmemişti. Müteveffa arkadaşım/meslektaşım için şimdilik şu iki nekroloji yazısını mevcuttur: Ugo Marazzi, "Aldo Gallotta (17 luglio 1941-18 giugno 1997)", *Annali dell'Istituto Universitario Orientale*, 56/3 (1996) basımı 1998, s. 437-440; Michele Bernardini, "Ricordo di Aldo Gallotta (17 luglio 1941-18 giugno 1997)", *Oriente Moderno XXI* (LXXXII)/2 (2002) s. 265-270, her iki derlemede de konu ettiğim Otranto toplantısı zabıtları bulunmaz, Türkçeye tercüme edilen çalışmalarını içermediği gibi, Dante Alighieri'nin Türkiye'de tanınmasına dair araştırması da görülüyor. Tamamlamak benim için kaçınılmaz görülüyor.

(18) J. Lefort, *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri...*, Ankara 1981. Bu eserin benzerinin, Fâtih Sultan Mehmed devri için de gerçekleştirilmesi temenni olunur. Misal olacak bir araştırma için bk. V. L. Ménage, "Seven ottoman documents, from the reign of Mehmed II", şu kitabın içinde: *Documents from Islamic chanceries*, Oxford 1965, s. 81-118 (Venedik arşivindeki vesikalar hakkındadır)

II) s. 300 ile 302 arasında 26 tane vesikanın bulunduğu işaret ediliyor, ve bunların sıralaması: tarihi, yazıldığı yer, özelliği, arşiv idaresi tarafından baş tarafına konan kısa kayıt, hangi lisanda kaleme alındığı, sayfalar, Miklosich-Müller ikilisi tarafından neşredilmiş ise sayfası, varsa aslının bulunduğu kayıt, iki aded vesika (n. 17 ile n. 18) bir vesile ile kullanılmış ise kısa kaydı verilmiştir. Alessio Bombaci bu vesikaların Osmanlı tarihi içinde nasıl bir yer edindiğini bir makalesinde gösterdi (16) uyguladığı sıra ile vesikaların: tarihini, kime yöneltildiği, konusuna kısaca değindikten sonra, tavsifine geçmiş, en sonunda metnin vesika içindeki imlâsı, matbaa harfleri ile Yunanca'sını verirken bir dizi düzeltme (emendatio) yapıp İtalyancaya tercüme ettiği metni vermiştir. Tarihî mütaleâlara burada yer vermeyip ana kaynak yaratmayı tercih eden araştırmacının bu hizmeti ne yazık ki unutulma noktasına gelmiştir. Böyle muhteşem bir hâtranın neşredilmeden kalması çok iftihar ettiğiniz Sultan'ın devrini aydınlatacak bir klavuzdan bizi mahrum bırakması kadar 1503 tarihine kadar uzanan bir devir için de bazı hususların dikkatten kaçmasına yol açmaktadır. Böyle bir vesika demeti, ancak çok iyi bir Bizans dili mütehassısı, Türk tarihinin bu evresini iyi bilen ve vesikaları ile âşina olan bir araştırmacı, Latincesi çok iyi bir Venedik lehçesi mütehassısının işbirliği sonucu veya bu vasıfları bünyesinde benimsemiş bir araştırmacı bitirebilir. Osmanlı siyasî tarihi kadar, diplomasi tarihi, ekonomi tarihi, sanat tarihi, teşkilat yapısı bu tip vesikalar aracılığı sayesinde karanlık kalmış pek çok

noktanın aydınlanmasını temin eder. İlk Türk temsilciliğinin Avrupa'da Selim III. devrinde XVIII. asır sonunda başlatılan araştırmacılara verilecek cevap, Venedik Devlet Arşivi'nde korunan Yunanca yazılmış Türk vesikalarında bulunmaktadır: 1446 senesinin ahidnâme metnini Venedik şehrine götüren Yunus Karaca ile Demetrios ve gene aynı sene Yahşi Bey ile Demetrios ikilisinin Venedik şehrinde elçilik vazifesi ile bulunmaları, 1454 senesinde ulufecibaşı Ahmed ile Demetrios Crisovergi adlı kişilerin yapılan ahidnâme üzerinde tartışmaları, sadrazam Mahmud Paşa'nın 1465 ve 1466 senelerinde adamlarını bazı meselelerin tartışması için yollaması, 1479 senesinde iki devlet arasında imzalanan ahidnâme metnini Venedik şehrine götüren Lûtfi Bey hakkında görülen kayıtlar, kroniklerimize hiç bir şekilde aksetmemiş ve siyasal bilim tarihçilerinin duymak bile istemedikleri bilgiler arasında yer alır. Fâtih Sultan Mehmed'in talihsiz oğlu Cem Sultan'ın faaliyeti ve başından geçen talihsiz hâdiselerin cereyanını büyük bir kısmı İtalya yarımadasındaki devletlerin, başta Floransa olmak üzere, arşivlerine yansıran iken bir değişik boyutu da Venedik'deki vesikaların arasına geçmiştir (17). Aldo Gallotta bu araştırmasında üstadının yolundan giderken vesika ehemmiyetini de yeterince tanıtmış, Batı âleminde oluşup da günümüzde Topkapı Sarayı Arşivi içinde muhafaza edilen Yunanca yazılmış vesikaların ehemmiyetini ortaya çıkaran çalışmalara da yer vermiştir (18).

Avrupa kaynaklı Türk vesikaları ve Fâ-

Resim 3; Üç Venedik Doge'ü, Centile Bellini, (Popüler Tarih, Sayı 33, s.41)

tihi Sultan Mehmed dönemini aydınlatanların tertip ve tahlil üzerinde yeteri kadar eser sahibiyiz. Venedik şehrinde vazife ile bulunup, burada Türk diplomasisini temsil edenlerin bıraktıkları hâtıralar ilim âlemine sunuldu⁽¹⁹⁾.

Fâtih Sultan Mehmed dönemi vesikaları arasında elbette, Galata Fermanı diye tanınan ve Osmanlı tarihi içinde en fazla konu edilen fakat o derece talihsiz evre geçiren vesikaya bir kere daha burada yer vermeliyiz: İstanbul'un fethinden sonra Galata'da bulunan Cenova tebası ileri gelenleri, fetihten kısa bir süre sonra Türk Sultanı'nı ziyaret edip şehrin anahtarlarını teslim ettikten başka, elde ettikleri yeni vesika sayesinde varlıklarını asırlarca devam ettirdiler. İlmî neşrinin başarılı gerçekleşmesi; Yunanca yazılı olmasından ileri gelmesi kadar yakın bir süre sonra bir de Türkçe metnin kaleme alınması ve vesikanın asırlarca dikkatle muhafaza edilmesi ve Osmanlı sultanları tarafından da yenilenmesi kadar kendi varlığı içinde bile dikkat çekicidir. Bir özel basısının sağlanmasında yarar vardır⁽²⁰⁾.

Batı âleminde yaratılıp da , Türk tarihini ve bu arada Fâtih Sultan Mehmed'i konu alan eserler arasında,XV. asrın Hümanizma hareketi içinde yer alan, devrin Papa'sı Pio

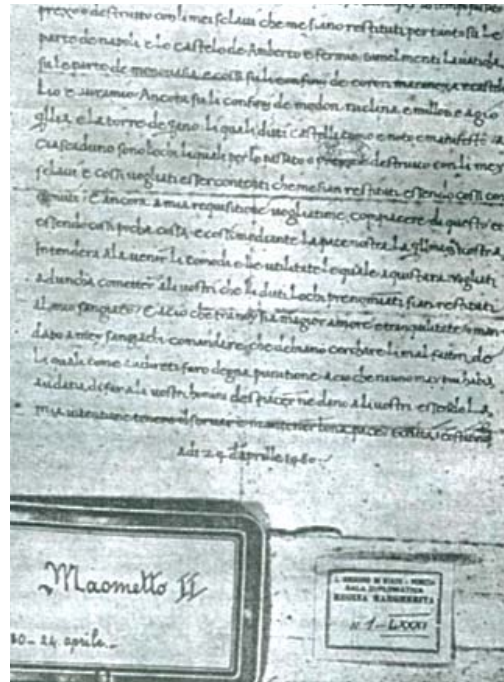
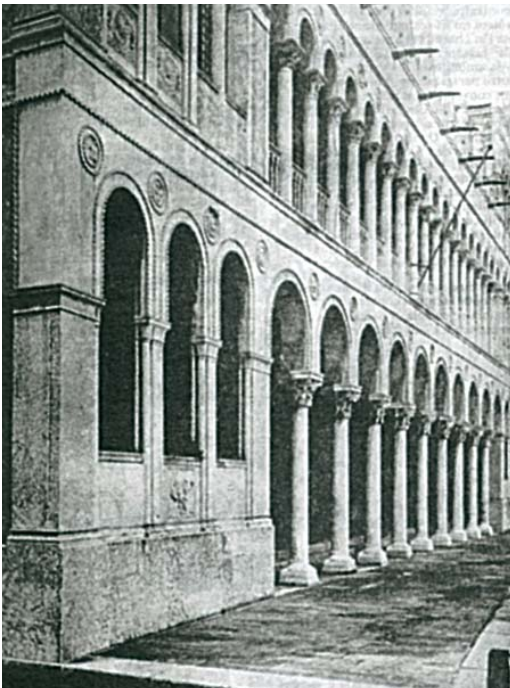
II tarafından kaleme alınan (veya hazırlatılan), Mektup'a⁽²¹⁾ da yer vermemiz gerekir. Devrinin bir edebiyat akımı içermesi kadar, belirli fikir çevrelerinin sâbit fikirlerini yansıtan bu vesika ve benzerler, Türk gücünün yarattığı tesir altında oluştukları için, Türk vesikası diye saymaktan geri durmuyorum. Devrin ileri gelen din, fikir, kültür, sanat adamları böyle müstesna bir kuvveti yaratan Türk'ü merak ettiler ve onun güçlü padişahını (kendi vesikalarında: rex, amira, mega autentis, Turcus) her zaman hedef aldılar. Hayalî mektuplar kaleme alırken, benzer cevaplar da hazırlamaktan kaçınmadılar. Her ne kadar Türk âlemi için olumsuz önyargılar birbirini takip etti ise de, takdir dolu cümleler ve bu arada askerî kuvvetin üstünlüğü her zaman teslim edilip kayıtlara geçti. Hümanizma dönemi insanları bu başarılarını Rönesans devri içinde yetişen insanlar da aktardılar, onlarda kalan mirası daha da geliştirerek sonraki nesillere devredip, XIX. asırda başlayan ilmî Oryantalizm⁽²²⁾ çalışmalarının kaynağı sayıldılar. Ne kadar eski diye iddia da bulunsak bile, insan düşüncesi yaratıcılığının çok müspet izler bırakan bu faaliyetleri, Türk ilim adamlarının yeni baştan tahlil etmeleri zamanı gelmiştir.

(19) Maria Pia Pedani, *In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia*, Venezia 1994 , eserin nâşiri: Deputazione di Storia Patria per le Venetie S. 203-204 arasında bulunan n. 11-34'de Veredik şehrine giden Türk temsilcilerinin listesi, isimleri ve gerekçesi kısaca verilmiştir. S. 142'de, Fâtih Sultan Mehmed'in oğulları Bayezid ve Mustafa için hazırlanan sünnet şölenine devrin Doge'sinin 17.3.1457 de daveti ve not 96 da bulunan esas yazıt, F. Babinger'in *Fâtih Sultan Mehmed ve zamanı* adlı eserde zikredilmemiş, Türkçeye yapılan tercümesi uyumsuz görülmektedir. (s. 139-140). S. 143'de de 1479 tarihli bir davetin kaydı bulunmaktadır. Vesikaların Türkçe yollandığı, Venedik idarecileri tarafından tercümelerinin muhafaza edildiği müşahade ediliyor.

(20) Mahmut H. Şakiroğlu, "Fâtih Sultan Mehmed'in Galatalılara verdiği fermanın Türkçe metinleri" *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV/25 (1982) s. 211-224; Halil İnalçık, "Ottoman Galata, 1453-1553", şu eserin içinde, *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s. 276-289.

(21) *Lettera a Maometto* (Mehmed'e mektub). Son neşri; Luca d'Ascia, *il Corano e la Tiara. L'epistola a Maometto II di Enea Silvio Piccolomini [papa Pio II]*, Bologna, 2001. Bu tarz eserler ve daha başka kişilerin neşriyatı için bk. J. Hankins, "Renaissance crusaders : humanist crusade literature in the age of Mehmed II", *Dumbarton Oaks Papers* 49(1995) s. 111-207

(22) Bu tabir için bk. A. A. Adıvar, "Mukaddime", *İslâm Ansiklopedisi* için kaleme alıp I. ciltte neşredilen araştırması.*Doğu Batı* adlı süreli yayını 2002 senesinde neşrettiği sayılarını bu konuya ayırmıştır. Sayı 20/I ve II. Klâsik çalışmalara az yer verilmiş, yeni gelişmeler haber veriliyor. Bu alanda bir hareketlilik getiren Filistin asıllı Amerika'lı Edward Said vefat etti ve etkisi az da olsa tartışıldı; *Radikal Kitap* III/133 YKY'nin *Cogito* dergisinde ve bazı güncel dergilerde bu zatı tahlil ettiler ise de, konumuzu fazla ilgilendirmez. (3. x. 2003), özel sayıdır.

Resim 4; Venedik'teki Osmanlı elçiliği (Popüler Tarih, Sayı 33, s.41)

Resim 5; Fatih'in 24 Nisan 1480'de Venedik'e gönderdiği İtalyanca Ferman (Popüler Tarih, Sayı 33, s.42)